

Pokrzywdzony jako uczestnik postępowań represyjnych. Czwarty wierzchołek trójkąta?

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Wstęp

Trzymają Państwo w rękach publikację stanowiącą zwięźczenie trzyletnich prac w ramach projektu naukowego uzyskanego z Narodowego Centrum Nauki w konkursie Opus 12 (HS-5) pt: „Pokrzywdzony jako uczestnik postępowań represyjnych. Czwarty wierzchołek trójkąta?” (UMO-2016/23/B/HS5/00437) Grant był realizowany w latach 2016–2020 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kierownikiem zespołu badawczego był piszący te słowa dr hab. *Andrzej Światłowski*, prof. UJ, zaś członkami zespołu grantowego: dr hab. *Dobrosława Szumiło-Kulczycka*, prof. UJ; dr *Paweł Czarnecki*; *Paweł Winiarski*; *Paweł Dębowski* oraz *Mateusz Popiel*, przy czym w pracach uczestniczyły również inne osoby, w szczególności: *Roksana Wszolek* i grupa naszych współpracowników – studentów, a w początkowym okresie prac – także *Aneta Leszczyńska*. Wielu błędów metodologicznych udało nam się być może uniknąć dzięki konsultacjom, których udzielił nam dr hab. *Wojciech Dadak*. Zespół został wyłoniony na zasadach obowiązujących w ramach procedur konkursowych NCN, a jego członkowie to zarówno nauczyciele akademicki, doktoranci jak też praktycy. W projekcie wzięły udział osoby o różnych zainteresowaniach, przy czym każdy z nich zajmował się problematyką pokrzywdzonego, a ponadto ma wiedzę z zakresu statystyki.

Książka zatem jest nie tylko efektem prac w tym przedsięwzięciu naukowym, ale ponadto stanowi pewnego rodzaju zapis szerokiej dyskusji naukowej, w której na przestrzeni tych kilku lat wzięło udział w różnych formach kilkunastu badaczy z wiodących ośrodków akademickich w Polsce. Taki pomysł jest bardzo trudny do wykonania nie tylko w aspekcie logistycznym, ale przede wszystkim naukowym. Redaktorzy stanęli bowiem przed dylematem: czy należy pozostawić Autorom swobodę wyboru formy i treści danego zagadnienia, czy też narzucić im ramy i wymogi opracowania. Zdecydowano się na kompromis, bowiem kierownik grantu wskazał temat przewodni monografii i określił ogólne wymogi opracowania naukowego, natomiast zaproszeni przez niego Autorzy dokonywali wyboru tematów. W pełni zatem świadomie nie zdecydowano się na korekty dotyczące stylu wypowiedzi, lecz rolą redaktorów było jedynie moderowanie i cyzelowanie drobnych nieścisłości redakcyjnych.

Jak podkreślono już we wniosku grantowym, na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat w nauce obserwuje się znaczne zainteresowanie problematyką pokrzywdzonego, jako osoby która poniosła uszczerbek w związku z popełnionym przestępstwem. Zjawisko to jest efektem podejmowanych zamierzeń o charakterze unifikacyjnym w przestrzeni prawnej państw członkowskich Unii Europejskiej oraz objętych systemem Rady Europy, wzrostu znaczenia ruchu obrony praw i wolności obywatelskich, a także wzrostu świadomości prawnej uczestników postępowania. Śledząc stan rozwoju nauki prawa polskiego, ale też kryminologii, wiktyologii oraz socjologii, a także wyniki badań w tych gałęziach wiedzy można sformułować tezę, że w najbliższym czasie tendencja ta będzie się utrzymy-

wać. Niestety nie są dokładnie znane skutki tych zmian cywilizacyjnych w zakresie procesu karnego. Przeprowadzony przegląd kolejnych nowelizacji stanu prawnego prowadzi do wniosku, że ustawodawca stopniowo rozszerza zakres uprawnień pokrzywdzonego w procesie karnym. Najbardziej znaczące w tym zakresie jest zwiększenie uprawnień związane z wejściem w życie nowelizacji z 10.1.2003 r. oraz nowelizacji z 27.9.2013 r. Nieznaczne zahamowanie tej tendencji wynikało z ustawy z 11.3.2016 r., która weszła w życie 15.4.2016 r., przy czym niestety w tej nowelizacji nie wskazano w ogóle przyczyn, które uzasadniałyby ograniczenie roli pokrzywdzonego. Co więcej, wiele artykułów w tej materii z konieczności jedynie przyczynkowo omawia wskazane kwestie, a brak kompleksowych opracowań utrudnia przedstawienie zagadnienia w sposób pełny. Przypomnieć należy, że w procesie karnym pokrzywdzony jest stroną jedynie na etapie postępowania przygotowawczego, natomiast już w postępowaniu sądowym stroną nie jest, chyba że uzyska status oskarżyciela posiłkowego czy też oskarżyciela prywatnego. Należy zaakcentować, że zwiększenie uprawnień procesowych uczestników postępowania wzmacnia ich pozycję w procesie, ale również niestety obniża sprawność samego postępowania, gdyż strony uzyskują instrumenty mogące być wykorzystanymi nawet do obstrukcji procesowej. Także ten czynnik był przedmiotem analizy w niniejszym projekcie, aby udzielić odpowiedzi na pytanie, czy zakres gwarancji procesowych dla pokrzywdzonego jest rzeczywiście niezbędny, aby mógł on realizować swój interes w uzyskaniu korzystnego rozstrzygnięcia w przedmiocie procesu. Zwiększenie roli pokrzywdzonego można również dostrzec nie tylko w przepisach KPK, ale też w przepisach regulujących postępowanie w stosunku nieletnich, postępowanie przeciwko podmiotom zbiorowym, w sprawach dyscyplinarnych czy wobec sprawców wykroczeń. Wstępnie przeprowadzona kwerenda badawcza prowadziła bowiem do wniosku, że pozycja pokrzywdzonego w tych postępowaniach jest różna nie tylko – co oczywiste – w porządkach prawnych poszczególnych państw europejskich, ale też na gruncie wspomnianych postępowań w polskim procesie. Zamiarem uczestników niniejszego grantu było więc także porównanie uprawnień i obowiązków pokrzywdzonego w różnych postępowaniach represyjnych, a na wstępie ustalenie jak wygląda pozycja pokrzywdzonego w prawie polskim i co więcej czy jego status jest zgodny ze standardem jaki jesteśmy zobowiązani przyjąć i utrzymywać z uwagi na implementowane instrumenty unijne.

Gdy już mowa o tendencjach, to trzeba jeszcze wspomnieć, że ogólnosiątkowe zagrożenie pandemiczne (które pojawiło się już po zakończeniu prac badawczych) z pewnością nie pozostanie bez trwałego, głębokiego wpływu na realia postępowania karnego, także jeśli chodzi o udział i ochronę praw pokrzywdzonego. To oczywiste i bez wątpienia może się stać świetnym tematem dalszych badań.

Zgodnie z wnioskiem grantowym oraz umową o realizacji grantu przeprowadzono m.in. badania w trzech głównych obszarach.

Po pierwsze badanie akt sądowych objęło sprawy z 567 sądów z czego 454 (80,1%) stanowiły sprawy z sądów rejonowych oraz 113 sądów okręgowych (19,9%). Akta sądowe uzyskano z następujących sądów położonych w czterech okręgach apelacyjnych: Sądu Okręgowego w Krakowie oraz sądów rejonowych w: Krakowie (Kraków-Śródmieście), Miechowie; Tarnowie; Sądu Okręgowego we Wrocławiu oraz sądów rejonowych w: Opolu, Strzelcach Opolskich oraz Brzegu; Sądu Okręgowego w Białymstoku oraz sądów rejonowych w: Białymstoku, Łomży oraz Bielsku Podlaskim, a także Sądu Okręgowego w Toruniu

wraz z sądami rejonowymi w: Toruniu, Aleksandrowie Kujawskim oraz Bydgoszczy. Podkreślenia wymaga, że badania wykonywali doktoranci za każdym razem pod nadzorem pracowników zespołu grantowego.

Drugi rodzaj aktywności badaczy polegał na rozesłaniu ankiety badawczej w formie tradycyjnej (papierowej) oraz tożsamego linku w formie internetowej do, w sposób celowy wybranych ekspertów w zakresie spraw karnych wykonujących zawód adwokata, radcy prawnego, prokuratora oraz sędziego – początkowo w planowanych czterech, a później we wszystkich jedenastu okręgach sądów apelacyjnych. Przez 3 miesiące, począwszy od marca 2019 r. w kilku turach wysyłano, zaproszenie do wypełnienia ankiet do aż 696 osób. Ostatecznie ankietę wypełniło 397 osób, co stanowi 57,04% osób, do których skierowano stosowną prośbę. Ankieta oprócz części poświęconej informacji o ankietowanym składała się z 28 pytań przyjmujących formę stwierdzeń, na które ankietowany musiał zaznaczyć wyłącznie jedną odpowiedź według pięciostopniowej skali *Likerta*: a) „w pełni się zgadzam”, b) „raczej się zgadzam” c) „trudno powiedzieć” d) „raczej się nie zgadzam” e) „w ogóle się nie zgadzam”. Pozostałe 2 pytania miały charakter pytań otwartych, zatem ankietowany mógł podzielić się swoimi sugestiami, propozycjami czy spostrzeżeniami dotyczącymi własnych doświadczeń na temat pokrzywdzonego.

Wreszcie trzeci obszar badawczy polegał na przygotowaniu ankiety badawczej w języku angielskim i wysłanie jej do przedstawicieli zagranicznych ośrodków badawczych z kilkunastu krajów. Uzyskanie raportów krajowych okazało się dość żmudne, bowiem wymagało stałej komunikacji z liczным gronem naukowym, a także konsultacji wyników i uzyskania odpowiedzi na pytania dodatkowe.

Warto zaznaczyć, że właśnie te trzy sfery: podjęte badania akt sądowych, wywiady kwestionariuszowe oraz ankiety uzyskane z zagranicznych ośrodków badawczych pozwoliło na sformułowanie wniosków, co do zgodności polskiego ustawodawstwa ze standardami europejskimi oraz skuteczności ochrony uzasadnionych interesów pokrzywdzonego w prawnopoztywnej regulacji postępowania karnego i innych postępowań o charakterze represyjnym.

Zwieńczeniem grantu było seminarium naukowe (konferencja), które odbyło się w dniach 11–12.10.2019 r. w Hotelu Wolskim w Krakowie pod hasłem „The injured party as a participant in repressive criminal proceedings. The fourth vertex of triangle?” („Pokrzywdzony jako uczestnik postępowań represyjnych. Czwarty wierzchołek trójkąta?”). Komitetem organizacyjnym konferencji kierowali: dr hab. *Andrzej Światłowski*, prof. UJ (kierownik grantu oraz p.o. kierownika Katedry Postępowania Karnego UJ) oraz dr *Paweł Czarnecki* (wykonawca w granicie oraz adiunkt w tej Katedrze). Na konferencji byli obecni zaproszeni goście międzynarodowi, zespół badawczy grantu, doktoranci, seminarzyści, pracownicy i współpracownicy Katedry Postępowania Karnego UJ oraz liczna grupa uczestników biernych.

Zorganizowano także kilkanaście spotkań zespołu grantowego, a ponadto przygotowano szereg seminariów naukowych spośród których największe znaczenie dla popularyzacji grantu miała VII Studencka Konferencja Karnoprosesowa; „Pokrzywdzony – czwarty wierzchołek karnoprosesowego trójkąta?” przeprowadzona w dniach 9–11.3.2018 r. w Krakowie oraz konferencja „Status pokrzywdzonego w postępowaniu karnym”, która odbyła się 6.12.2018 r. w *Collegium Novum* w Krakowie. Młodzi uczestnicy mieli okazję

zapoznać się z badaniami z grantu Opus 12, a równocześnie wymienić uwagi i spostrzeżenia na temat wskazanych kierunków badawczych na temat roli pokrzywdzonego w procesie karnym.

Oprócz wyżej wskazanych badań, członkowie zespołu grantowego wzięli udział w licznych konferencjach, dzięki czemu rozpowszechniali wyniki grantu badawczego i jego cząstkowych wyników: „Reprezentacja pokrzywdzonego w rzetelnym procesie karnym” na OKN VIII Zjeździe Katedr Postępowania Karnego pt. „Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013–2018 w świetle standardów rzetelnego procesu”, w dniach 20–22.9.2018 r. w Białymstoku; „Pokrzywdzony jako źródło dowodowe w procesie karnym Środki dowodowe” na OKN pt. „Tradycja – współczesność – perspektywy”, w dniach 18–19.10.2018 r. w Łąncucie; „Zasada jawności procesu karnego a dostęp obywateli do wymiaru sprawiedliwości” na OKN pt. „Jawność życia publicznego”, 24.10.2018 r. w Warszawie; „Rola pokrzywdzonego przy stosowaniu środków zabezpieczających” na OKN pt. „Status pokrzywdzonego w postępowaniu karnym”, dnia 6.12.2018 r. w Krakowie; „Pokrzywdzony jako czwarty wierzchołek trójkąta. (Nie)zbędny uczestnik kontradyktoryjnego procesu” na OKN pt. „Status pokrzywdzonego w postępowaniu karnym”, dnia 6.12.2018 r. w Krakowie; „Współczesne problemy polskiego procesu karnego” zorganizowana 4.4.2019 r. na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, referat: „Wzmocnienie statusu procesowego pokrzywdzonego w świetle najnowszych zmian w Kodeksie postępowania karnego”; „Pokrzywdzony jako element układanki karnoprocesowej – niepotrzebny puzzel czy wytrawny gracz?” na OKN pt. „Proces karny na przestrzeni lat. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość”, dnia 8.5.2019 r. w Białymstoku.; „Współczesne problemy wymiaru sprawiedliwości IX – nt. „Rola reprezentantów stron w postępowaniach sądowych”, Sandomierz, dnia 28.5.2019 r., referat: „Reprezentacja pokrzywdzonego (nie) strony w postępowaniu sądowym”; „Wszystko zostaje w rodzinie...” – kiedy dziecko staje się pokrzywdzonym przestępstwem zgwałcenia kazirodczego” na OKN pt. „Dziecko w postępowaniu karnym”, dnia 5.6.2019 r. w Olsztynie; „Proces karny *sensu largo* – rzeczywistość i wyzwania”, w dniach 16–18.9.2019 r. w Łodzi, referat: „Pokrzywdzony jako aktywny uczestnik kontradyktoryjnego postępowania przygotowawczego”; Konferencja międzynarodowa pt.: „International conference- Fourth vertex of a triangle” 10–12.10.2019 r., Kraków, zorganizowana przez Uniwersytet Jagielloński, referat: „Rights and obligations of the aggrieved in criminal proceedings in the opinion of lawyers”; „Zagadnienia prawnokarne z perspektywy nauk penalnych”, Rzeszów 22.10.2019 r. zorganizowana przez Uniwersytet Rzeszowski, referat: „Przesłuchanie pokrzywdzonego i świadka z zaburzeniami psychicznymi w procesie karnym”; „Audiatur et altera pars” w dniu 29.11.2019 r. organizowana przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, referat: „Pokrzywdzony vs. podejrzany – czy mają równe prawa jako strony postępowania przygotowawczego?”; „Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności” 31.1.2020 r., organizowana przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, referat: „Karnoprocesowe uprawnienia pokrzywdzonego przestępstwami przeciwko wolności seksualnej” oraz „Współczesne wyzwania wiktymologii” 22.5.2020 r. organizowana przez Studenckie Koło Nauk Penalnych w Uniwersytecie w Białymstoku, referat: „Zasada ochrony pokrzywdzonego w procesie karnym – fikcyjna deklaracja czy realna tarcza chroniąca jego interesy?”. Wszystkie wskazane konferencje miały status konferencji ogólnopol-

skich lub międzynarodowych co oznacza, że informacje na temat grantu zostały rozposzechnione w świecie naukowym.

Chcielibyśmy nadmienić, że szereg informacji na temat grantu zamieszczono na stronie projektu naukowego https://www.law.uj.edu.pl/_czwarty/.

Wyjaśnienia wymaga jeszcze tytuł książki, zarazem tytuł programu badawczego. Mocno utrwalone wydaje się postrzeganie wzajemnego ulokowania organów i stron procesu jako trójkąta. Na jego górnym wierzchołku (tym, który w potocznym języku jest określane właśnie jako wierzchołek) lokuje się organ procesowy, u podstawy zaś – strona czynna i strona bierna. O ile w postępowaniu przygotowawczym można pokrzywdzonego widzieć jako stronę czynną, równorzędną podejrzanemu będącemu stroną bierną, o tyle we współczesnych modelach procesu karnego na etapie postępowania głównego swoisty „spór” mający być rozstrzygnięty przez sąd jest niewątpliwie sporem między oskarżycielem a oskarżonym. Inaczej więc, niż by to było w procesie cywilnym, w procesie karnym dla pokrzywdzonego brak już miejsca na wierzchołkach tego wyobrazonego trójkąta – jego miejsce jest gdzieś z boku. Można powiedzieć, że celem projektu badawczego a zarazem zadaniem, jakie postawili przed sobą jego uczestnicy było po pierwsze – zbadanie pozycji pokrzywdzonego, po drugie zaś – wskazanie wzajemnych relacji z pozostałymi podmiotami uplasowanymi na wierzchołkach wspomnianego trójkąta. Prowadzone badania były podporządkowane właśnie temu. Inaczej rzecz ujmując – chodziło o zbadanie (także przez badania empiryczne) „jak jest” oraz sprawdzenie, na ile „metafora trójkąta” może albo powinna być w przyszłości zastąpiona „metaforą czworościanu foremnego”. Owszem, z oczywistych powodów czworościanu obserwowanego na co dzień od strony tej „głównej” ściany, ale ze świadomością, że w głębi jest jeszcze czwarty wierzchołek a przy nim podmiot, którego interes także w procesie może i powinien znaleźć w możliwym zakresie zaspokojenie.

Ocenie Czytelnika pozostawiamy, na ile te zamysły udało się zrealizować. Jak się jednak zdaje, mozaikowe podejście do tematu ukazuje aktualną pozycję pokrzywdzonego a zarazem czytelnie wskazuje kierunki dalszych rozważań mogących służyć zbudowaniu „przestrzennego” modelu wzajemnych relacji podmiotów w różnym stopniu i z różnych powodów realizujących w procesie karnym funkcję oskarżania, obrony i orzekania.

Na koniec pragniemy podziękować dwóm osobom, bez których nie udało by się wydać tej książki. Panu Dziekanowi Wydziału Prawa i Administracji UJ – prof. dr. hab. *Jerzemu Pisulińskiemu*, który w trudnym czasie pandemii zgodził się udzielić finansowego wsparcia i przyspieszył uniwersyteckie procedury z tym związane. I wreszcie *last but not least* na ręce Pani *Wiolety Beczek* z Wydawnictwa C.H.Beck przesyłamy wyrazy wdzięczności za pracę dniami i nocami nad redakcją wskazanej publikacji. Doceniając niepomniernie tę pomoc jeszcze raz bardzo dziękujemy, natomiast Czytelnikom życzymy milej i inspirującej lektury!

w imieniu zespołu badawczego redaktorzy publikacji:
dr hab. *A. Światłowski*, prof. UJ oraz dr *P. Czarnecki*

[Przejdź do księgarni →](#)

ksiegarnia.beck.pl